

A Comparative Study of Education in Governance Studies: Case Studies of Harvard University, the University of Pennsylvania, and the University of Oxford

Mehdi Mahdavi-Zahed ¹

1. Faculty Member, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: Mahdavizahed@Atu.ac.ir

Abstract

Received:
10/06/2026
Revised :
19/07/2026
Accepted:
30/07/2026
Published
online:
21/09/2026

Public Law constitutes the legal framework governing “governance” and possesses three characteristics: “regulatory,” “normative,” and “glocal.” The orderly regulation of social relations requires an understanding of those relations, an understanding that cannot be attained within disciplinary confines or through the study of legal norms alone. Legal prescriptions and prohibitions are rooted, on the one hand, in the traditions of societies and, on the other, are shaped in response to the exigencies of the modern age. Yet neither “tradition” nor “modernity” can be adequately understood within the closed framework of a single academic discipline. On this basis, a meaningful network of concepts and theories emerges at the intersection of “law,” “management,” and “politics,” bringing the educational fields associated with these disciplines into closer interaction and giving rise to interdisciplinary governance studies. Accordingly, adopting an interdisciplinary approach and employing comparative analysis, this study seeks to describe the educational programmes of Harvard University, the University of Pennsylvania, and the University of Oxford, representing the Ivy League and Oxbridge traditions, and to derive criteria for comparatively explaining how governance studies are developed and delivered. The findings indicate that an appropriate model for governance education rests on three approaches. The first is an interdisciplinary approach, within which legislation is understood from a social perspective and seeks to balance competing forces within society. The second is a problem-oriented approach, within which theory is context-grounded and emerges from evidence derived from society, taking shape in a social setting and in response to one or more problems. The third is an empirical and evidence-based approach, in which “governance studies” are founded upon a systematic understanding of “reality” and seek to explain how law becomes socially embedded and how governance may operate effectively.

Keywords: Sociology of Law, Governance Studies, Interdisciplinary Studies, Social Analysis of Law.

How To Cite: Mahdavi-Zahed, M. (2026). A Comparative Study of Governance Studies Education A Case Study of Harvard, the University of Pennsylvania, and the University of Oxford, *Journal of Comparative Public Law*, 3(2). 179-202. <https://www.doi.org/10.22091/cpl.2026.16332.1144>

Extended Abstract

In recent decades, the concept of governance has moved beyond the traditional conception centred on the exercise of state authority and has evolved into a multidimensional framework for understanding, regulating, and managing public affairs. From this perspective, governance results from the interaction of the state, the legal system, the market, civil society, and other public and private actors in the processes of decision-making and implementation of public policy. This transformation has altered the traditional boundaries between public law, political science, public administration, and public policy and has demonstrated the need for interdisciplinary approaches to education and research. Governance studies have therefore emerged as a distinct field within higher education, aimed at educating managers, policymakers, and public leaders capable of analysing and resolving complex governance problems. Despite this development, governance education in many countries, including Iran, continues to be provided within separate disciplines such as public law, political science, and public administration. This epistemic fragmentation impedes the development of a comprehensive perspective on governance problems and diminishes graduates' capacity for analysis and decision-making. Against this background, the present study seeks to identify the theoretical, methodological, and educational foundations of governance studies through a comparative examination of three internationally prominent universities - Harvard University, the University of Pennsylvania, and the University of Oxford - with a view to identifying common principles of governance education and examining their potential application to the redesign of governance education within Iran's higher education system. This study adopts a qualitative approach and a comparative-interpretive method. The units of analysis are the governance studies educational programmes offered at the three selected universities. The comparison is not confined to organisational structures or course titles; rather, it encompasses educational philosophy, curriculum design, teaching methods, assessment methods, the relationship between education and research, interaction between universities and governance institutions, and the competencies expected of graduates. Research data were collected through the analysis of documents, curricula, official university reports, and other authoritative published sources. The data were analysed inductively so as to derive common patterns of governance education from the empirical evidence. The findings demonstrate that, despite organisational differences among the three universities, education in governance studies is founded upon a number of shared principles. First, interdisciplinarity constitutes the most important feature of these programmes. At all three universities, public law, political science, public administration, economics, sociology, and public policy are organised within an integrated framework, while law is taught as one component of the governance system rather than merely as a body of normative rules. Second, education is based on a problem-oriented approach. Educational programmes are organised around real-world governance problems,

including institutional reform, public policymaking, regulation, public leadership, democratic participation, global governance, and sustainable development. Through case studies, policy analysis, group work, and practical projects, students acquire problem-solving skills. Third, reliance on empirical evidence constitutes a fundamental feature of these programmes. Case studies, field research, policy evaluation, simulation exercises, policy laboratories, and sustained interaction with public managers and public institutions occupy a prominent place in the educational process, thereby linking theoretical knowledge with practical experience. Fourth, education, research, and public service are structurally and reciprocally connected within these universities. Research centres, executive education programmes, cooperation with government, and the involvement of faculty members with practical executive experience have enabled universities to play an active role in governance processes and have ensured that education remains responsive to the actual needs of governance systems. The findings further indicate that the continued separation of public law, political science, public administration, and public policy within Iran's higher education system impedes the development of comprehensive governance education and the training of specialists capable of addressing complex problems of public administration. Accordingly, the redesign of educational programmes should be based on the development of interdisciplinary approaches, the strengthening of problem-oriented education, the expansion of empirical research, greater use of case studies, systematic interaction between universities and public institutions, and the enhancement of analytical and policymaking skills. Overall, the future of governance education depends upon a transition from traditional, discipline-centred models towards a system capable of integrating legal, political, managerial, and social knowledge within a coherent, practical, and evidence-based framework. Such a transformation would not only improve the quality of higher education but could also contribute to strengthening governance capacity, improving public policymaking, enhancing the effectiveness of public institutions, and promoting governance under the rule of law in Iran.

Keywords: Governance Studies, Public Law, Interdisciplinary Education, Public Policy, Public Administration, Comparative Higher Education, Evidence-Based Governance, Comparative Governance.

مطالعه تطبیقی آموزش مطالعات حکمرانی مورد کاوی دانشگاه‌های هاروارد، پنسیلوانیا و آکسفورد

مهدی مهدوی‌زاهد^۱

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران. ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: Mahdavi Zahed@Atu.ac.ir

چکیده

«حقوق عمومی» نظام حقوقی ناظر بر «حکمرانی» است که سه خصلت «تنظیمی»، «هنجاری» و «بومی‌جهانی» دارد. تنظیم‌بسامان روابط، مستلزم شناخت آن است. شناختی که درون حصارهای رشته‌ای و به صرف هنجارشناسی حقوقی ممکن نیست. بایدها و نبایدهای حقوقی از یک سو ریشه در سنت‌های جوامع و از سوی دیگر در پیوند با اقتضائات عصر جدید شکل می‌گیرد، اما فهم «سنت» و شناخت «تجدد» نیز در چارچوب‌های بسته یک رشته دانشگاهی مقدور نیست. بر این بنیاد، بین دانش‌های «حقوق» و «مدیریت» و «سیاست» شبکه معناداری از مفاهیم و نظریه‌ها متولد می‌شود که رشته‌های آموزشی این حوزه‌ها را نیز با یکدیگر آمیخته و مطالعات میان‌رشته‌ای حکمرانی را خلق می‌کند. بر این اساس، این مقاله با رویکردی میان‌رشته‌ای و با روش تحلیل تطبیقی در پی توصیف برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌های هاروارد، پنسیلوانیا و آکسفورد از منطقه آبی لیگ و آکسبریج و استنباط ملاک برای تبیین مقایسه‌ای چگونگی تحقق مطالعات حکمرانی است. بر بنیاد نتایج این بررسی الگوی مطلوب آموزش حکمرانی بر سه رویکرد استوار است: رویکرد میان‌رشته‌ای که در آن قانون‌گذاری با رویکردی اجتماعی و درصدد تعادل‌بخشی به نیروهای متضاد جامعه است. رویکرد مسئله‌محور که در این چارچوب نظریه «زمینه‌بنیاد» و ظهور یافته از شواهد جامعه است که در بستری اجتماعی و برخاسته از یک یا چند مسئله شکل گرفته است و رویکرد تجربی و مبتنی بر شواهد که در آن «مطالعات حکمرانی» بر پایه فهم روشمند «واقعیت» استوار شده و به «چگونگی» جامعه‌پذیری قانون و کارآمدی حکمرانی جواب می‌دهد.

مفاهیم کلیدی: جامعه‌شناسی حقوق، مطالعات حکمرانی، مطالعات میان‌رشته‌ای، تحلیل اجتماعی حقوق.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۲۰
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۴/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۰۸
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۳۰

استناد: مهدوی‌زاهد، مهدی (۱۴۰۵). مطالعه تطبیقی آموزش مطالعات حکمرانی مورد کاوی دانشگاه‌های هاروارد، پنسیلوانیا و آکسفورد، حقوق عمومی

تطبیقی، ۳(۲)، ۱۷۹-۲۰۲. <https://www.doi.org/10.22091/cpl.2026.16332.1144>

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه قم

مقدمه

«تعارض» ناشی از تنوع نظام‌های ارزشی در قلمروی حوزه عمومی، موجب بروز «امر سیاسی» می‌شود. در چنین هنگامه‌ای یا با تحمیل قهری یک «نظام باوری» و تبدیل آن به «نظام بایدی»، نفت بر آتش منازعات ریخته و ماده نزاع شعله‌ورتر خواهد شد یا با متناسب و متعادل ساختن امور، مسائل تدبیر و تنظیم خواهد شد. بر این اساس با تلاقی و مواجهه چند حوزه حقوق و سیاست و مدیریت مواجه هستیم، به نحوی که در پَسِ هر «قانونی» اراده‌های سیاسی و تدابیر نظام حکمرانی قابل مشاهده است (تنگستانی، ۱۳۹۹: ۱۶ و ۱۷). از این روی، می‌توان گفت که «قانون‌گذاری» محدود و منحصر در «حقوق» نیست و در درجه نخست، یک عمل سیاسی و «قانون» جلوه تعین یافته و تجسد در مرئی و منظر اراده‌های سیاسی نامرئی و ناپیدا است (ملک‌محمدی، ۱۳۹۹: ۶۵).

بر این بنیاد، می‌توان گفت که کارکرد ذاتی حقوق، بسامان ساختن روابط اجتماعی و این «کارکرد» محل تلاقی آن با «سیاست» و «مدیریت» است، زیرا هرچند می‌توان مسائل اجتماعی را شناخت، ولی الزاماً نمی‌توان تغییرشان داد، زیرا «حقوق» ابزار تنظیم‌گری و تعادل‌بخشی است و نه ابزار ساخت و ایجاد تغییرات اجتماعی. «قانون» خالق روابط و ایجاد کننده آن‌ها نیست، بلکه تنظیم کننده است. فهم نقش و کارکرد قانون، می‌تواند حکمران را از ورطه مداخله‌های نابجا باز دارد (بشیریه، ۱۳۹۶: ۶۱ و ۱۴۰)، زیرا هرچند «قانون» همراه با الزام و ضمانت اجرا است، ولی در صورت عدم پذیرش اجتماعی «قانون»، از آن اقتدارزدایی شده و در عمل دچار کژ کارکردی می‌شود (Feldman, 2013: 4).

از این روی، حکمرانی کارآمد هم منعکس کننده تحولات سیاسی و اجتماعی و هم در پی تضمین‌کنندگی ارزش‌های عمومی است. این مهم با ایجاد «هم‌مسئله‌گی» به مثابه ساخت فهم مشترک از مسائل در لایه‌های قدرت مدنی و سیاسی واقع می‌شود، زیرا چندپارگی‌های جامعه سیاسی‌نخبگانی که تفاهم و اجماع سیاسی را سخت دشوار می‌کند، از یک سو و انتزاعی‌اندیشی لایه‌های مؤثری از هیئت حاکمه، از سوی دیگر، «گفت‌وگو» برای رسیدن به فهم و معنای مشترک و «اجماع‌سازی» که شرط حکمرانی کارآمد است را سخت می‌سازد (Zamboni, 2008: 5-6).

بر این بنیاد، هم‌نشینی «حقوق» و «سیاست» و «مدیریت» و آموزش روشمند هنجارها، ساختارها و سازوکارهای نهادی امری ضروری است (Gahatraj and Myneni, 2018: 10). امری که این مقاله درصدد است با امعان‌نظر در کیفیت تحقق آن در برخی از دانشگاه‌های سطح یک جهان، به ارائه معیارهایی برای ایجاد الگوی مطلوب در نظم آکادمیک ایران از یک سو و تولید ادبیات میان‌رشته‌ای در این خصوص اقدام کند. البته که باید مفاهیم هم‌جوار در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای را متمایز ساخت، زیرا مطالعات «چندرشته‌ای» و «بین‌رشته‌ای» و «فرارشته‌ای» در ذیل عنوان مطالعات میان‌رشته‌ای قرار دارد. مطالعات «چندرشته‌ای»^۱ داعیه جامع‌نگری و متمایز کردن رشته‌ها بدون گسستن و پیوند دادن بدون این‌همانی کردن دارد و به ارتباط مبتنی بر مجاورت رشته‌ها دلالت دارد، به گونه‌ای که یک متخصص با احاطه بر دو یا چند رشته و بهره‌گیری از آموزه‌های رشته‌های مختلف، به بسط الگوهای مفهومی می‌پردازد یا متخصصین دو یا چند رشته علمی بر یک پدیده یا مسئله‌ای مشترک از نظرگاه معرفتی و روشی متفاوت (بدون ادغام روش و مبانی نظری) با یکدیگر همکاری می‌کنند.

مطالعات چندرشته‌ای «وحدت در کثرت» را در خود دارد که هم‌زمان از دو آفت روش‌شناختی کلی‌گویی و فروکاستن پرهیز می‌دهد. همچنین گفتنی است که پیش از این، اثر مستقلى به زبان فارسی در این باره به نگارش درنیامده است. از این‌رو، به‌منظور شناخت الگوهای رایج در آکادمی دنیا به توصیف تطبیقی «چگونگی» تحقق آن در دانشگاه‌های سطح یک آمریکا و انگلستان و درنهایت به ارائه پیشنهادهایی در این خصوص می‌پردازیم. گفتنی است که دانشکده کندی دانشگاه هاروارد و مؤسسه حکمرانی فلس^۲ دانشگاه پنسیلوانیا از میان هشت دانشگاه سطح یک خصوصی در شرق و شمال شرق ایالات‌متحده آمریکا شامل دانشگاه‌های آیوی‌لیگ،^۳ هاروارد، کلمبیا، پرینستون، کرنل، ییل، براون، کالج دارتموث و

1. Multidisciplinary

2. www.fels.upenn.edu

3. Ivy League Universities (Brown University, Columbia University, Cornell University, Dartmouth College, Harvard University, University of Pennsylvania, Princeton University, and Yale University).

پنسیلوانیا^۱ و دانشکده حکمرانی بلاواتیک^۲ دانشگاه آکسفورد از بین دانشگاه‌های آکسبریج^۳ انتخاب شده‌اند. دیگر دانشگاه‌های آیوی عمدتاً برنامه‌های حکمرانی را در دانشکده‌های مدیریت، حقوق یا علوم سیاسی توزیع کرده‌اند و دانشگاه کمبریج نیز دانشکده مستقلی با عنوان حکمرانی ندارد و مطالعات حوزه حکمرانی در دانشکده‌های مدیریت ذیل رشته «سیاست‌گذاری عمومی» و دانشکده علوم سیاسی و مطالعات بین‌الملل ذیل رشته «روابط بین‌الملل» دنبال می‌کند.

بازه زمانی مطالعه برنامه‌ریزی درسی دانشگاه‌های مورد بررسی در نیمسال دوم سال تحصیلی ۲۰۲۴-۲۰۲۵ است. بر این اساس، این مقاله ابتدا به ایضاح روشی و مفهومی مطالعات حکمرانی، متعاقب بر آن به بررسی آموزش حکمرانی در شیوه آکادمی آمریکایی و بعد انگلیسی، پرداخته و در پایان، ضمن توصیف نقادانه وضعیت موجود، به این پرسش اصلی پاسخ می‌دهد که الگوی آموزش حکمرانی در دانشگاه‌های منتخب (هاروارد و پنسیلوانیا و آکسفورد) بر چه شاخص‌هایی استوار است و چگونه می‌توان آن را برای نظام دانشگاهی ایران بازطراحی کرد؟

۱. روش‌شناسی مطالعات حکمرانی

رویکرد «تاریخی» با گسست نظریه از زمینه اجتماعی و بدون ورود به بررسی گزاره‌های عینی جامعه، ادعای جهان‌شمولی و دائمی بودن دارد. در این چارچوب، نظریه‌ها به مثابه قواعد عام «فرازمان» و «فرامکان» و مبتنی بر اصالت تاریخ و چرخه تکرار هستند. از این روی، به ادبیاتی شبه‌فلسفی دچار شده و «نظریه برای نظریه» و نه لزوماً توصیف و تحلیل یک پدیده اجتماعی در قلمروی سرزمینی معین می‌شود.

اما در رویکرد مسئله‌محور، نظریه‌ها محیط‌مند و تاریخ‌مند و ناظر بر تبیین مسائل مشخصی هستند. مطالعه نظریه‌ها برای شناخت همان نظریه‌ها نیست، نظریه برای شناخت جامعه واجد اهمیت و درخور تأمل می‌شود. بر این بنیاد، نظریه از واقعیت‌های زمان‌مند و مکان‌مند اجتماعی، انتزاع می‌شود، در نتیجه، در چارچوب «زمان» و «جغرافیا» قابلیت فهم، تبیین و پیش‌بینی‌پذیر

1. Harvard University, Columbia University, Princeton University, Cornell University, Yale University, Brown University, Dartmouth College And The University Of Pennsylvania.

2. <https://www.bsg.ox.ac.uk/>

3. Oxford and Cambridge Universities

ساختن روندها و رویدادها را می‌دهد. در این نگرش، نظریه «زمینه‌بنیاد» و ظهور یافته از شواهد جامعه است که در بستری اجتماعی و برخاسته از یک یا چند مسئله شکل گرفته است (شهابی، ۱۳۹۰: ۲۵۹). از این روی، نظریه از زمینه اجتماعی شکل دهنده منفصل نیست، در پیوند با مسائل زندگی روزمره و «تجارب زیسته» شکل گرفته و با تأکید بر ضرورت توجه به واقعیات و انتزاع نظریه از روزمره‌های زندگی، معنا می‌یابد. این مهم مستلزم ورزیدگی در کاربست نظریه‌ها از یک سو و درک ذهنی از امور عینی و نظام‌مند ساختن آن انتزاعیات، از سوی دیگر است که این درک انتزاعی از امور انضمامی، در گروهی «مشاهده» فعال و ذهن جوال و خلاق است. تکیه بر آمار و اطلاعات تجربی که آزمون‌پذیر هستند و قابلیت راستی‌آزمایی و صحت‌سنجی دارند، از ویژگی‌های روش مورد استفاده در این مقاله است. بر این اساس، می‌توان گفت که این پژوهش ضمن بهره‌مندی از اصول سنت‌های دانشگاهی فرانسوی، آمریکایی و آلمانی در جامعه‌شناسی، مقید و محصور در سُنن پیش گفته نیست.

در مکتب فرانسوی، غالباً نظریه اجتماعی جایی در مرز «جامعه‌شناسی» و «فلسفه» قرار گرفته است و در بسیاری موارد با «جامعه‌شناسی شبه‌فلسفی» روبه‌رو هستیم. در جامعه‌شناسی آمریکایی با روش‌های تجربی و با مبنا قرار دادن اعداد و ارقام آماری و با داعیه «کاربردی» بودن تحقیقات، از بُعد نظری علوم اجتماعی کاسته و عمدتاً با تحقیقات میدانی ناظر بر حل مسائل یک سازمان و کارفرما مواجه هستیم. در سنت آلمانی و مطالعات انتقادی مکتب فرانکفورت هم مطالعات انتقادی به سوژه اجتماعی کمتر نزدیک می‌شوند و تیغ نقد به سوژه عینی اصابت نمی‌کند. اما این پژوهش متأثر از سنتی است که می‌کوشد بین ثنویت امر «انضمامی» و «انتزاعی» تعادل برقرار سازد تا انواع محدودیت‌های دسترسی به آمار رسمی و ادله از یک سو و ممنوعیت‌های نامرئی و نانوشته غیرعلمی در طرح برخی مباحث، از سوی دیگر، دست به پژوهشی مستقل بزند.

پژوهشی که نه صرفاً بابت پژوهش که برای به اشتراک گذاری فهمی از قضایای دیالکتیک اجتماعی در تقاطع «حقوق» و «سیاست» و «مدیریت» است. بر این اساس، این پژوهش با معیار قرار دادن محتوای مورد تدریس در دوره‌های آموزشی مطالعات حکمرانی در دانشگاه‌های منتخب، درصدد تنقیح مناط برای ترسیم چارچوب نظری این حوزه است. این مهم از طریق «تحلیل» در معنای آلبازی از توصیف، تبیین و تجویز ایده به دست آمده است. متغیرهای مورد

بررسی، وجود یا عدم وجود رشته مستقلی ذیل عنوان «مطالعات حکمرانی»، دروس و برنامه‌های درسی است. گفتنی است که این مطالعات ذیل رویکرد «اجتماعی» به «حقوق» است که رابطه متقابل و تأثیر و تأثر حقوق و نهادها و گروه‌های اجتماعی را نشان داده و درصدد است تا از خشکی و عبوسی و مقاومت قواعد حقوقی در برابر پویایی، سیالیت و شناور بودن قواعد اجتماعی بکاهد و این دو در هاضمه جمعی جامعه به تعادل رسند (جعفری تبار، ۱۳۹۵: ۲۱۹).

در نگرش اتخاذی، رویارویی مستقیم و بدون واسطه با مسائل عینی جامعه می‌شود، از این‌روی، از بطن چنین دیدگاهی، مفهوم «حقوق زنده» زاییده می‌شود که در آن توجه به «موضوع حقوق» در اولویت است و حقوق، محصور در «قانون» و منحصر به امور حکمی نیست (علیزاده، ۱۳۸۷: ۱۶۴). بر این بنیاد، فروکاستن رویکردهای میان‌رشته‌ای، به تبیین تاریخ اندیشه‌ها مانند مارکس و توضیح دوگانه «زیربنای اقتصادی» و «روبنای حقوقی»؛ یا تفصیل آرای ماکس وبر و مفاهیم ناظر بر عقلانیت حقوقی و گذار از مشروعیت‌های کاریزماتیک و سنتی به مشروعیت قانون‌بنیاد؛ یا تمرکز بر نظریه‌های ناظر بر تبیین نسبت «نظام اخلاقی» با «نظام حقوقی» و «همبستگی مکانیکی» و «انسجام ارگانیکی» دورکیم؛ خطای روش‌شناختی «تقلیل‌گرایی» است.

در روش پژوهش مطالعات میان‌رشته‌ای، شناخت تغییرات نهادها و گروه‌های اجتماعی جامعه جهت «تنظیم» بسامان جامعه است، زیرا این سنخ مطالعات می‌کوشد تا زمینه‌های اجتماعی ایجاد، اصلاح و تغییر ساختارها، سازوکارها و هنجارهای حقوقی را شناسایی کند. البته که مطالعه نظریه‌های پیشین در راستای فهم نحوه مواجهه با یک پدیده اجتماعی کاربرد دارد، ولی بسنده کردن به آن به آفت «نظریه زدگی» منتهی خواهد شد که اعوجاجی از مفاهیم به هم آمیخته، سردرگم و ناتوان از توضیح مسائل هستند. «مطالعات حکمرانی» بر پایه فهم روشمند «واقعیت» استوار شده و به «چگونگی» جامعه‌پذیری قانون و کارآمدی حکمرانی جواب می‌دهد.

۲. مفهوم‌شناسی مطالعات حکمرانی

صورت‌بندی حقوقی یک رابطه اجتماعی بدون لحاظ واقعیات اجتماعی به تعمیق شکاف بین ساخت حقیقی و ساختار حقوقی و شکست سیاست‌گذاری منجر خواهد شد. چنان‌که غفلت

از تحول دائمی نهادهای اجتماعی و عدم توجه به لزوم هماهنگی واقعیات اجتماعی و هنجارهای حقوقی، «قانون» را به امری متصلب و نهایتاً رویه‌ای مکانیکی تبدیل می‌کند (راسخ، ۱۳۸۵: ۳۳). حال در هنگامه‌ای که نهادهای اجتماعی مستمراً در حال تغییر و تحول هستند، یک نظام حقوقی پویا باید در راستای تحقق خواسته‌های شهروندان عمل کند. زیرا ورود متغیرهای اجتماعی به هر نظام حقوقی به معنای انعطاف‌پذیری آن نظام حقوقی در مواجهه با هست‌ها تلقی شده و اصلاح مبتنی بر واقعیت‌های تجربی را برقرار می‌سازد (Kaufmann & Kraay, 2024: 1). بدین‌سان ارائه پاسخ صحیح به پرسش‌ها و مسائل حقوقی نیز تنها با لحاظ تأثیر عوامل و عناصر فراحقوقی بر هنجارها، ساختارها و سازوکارهای حقوقی ممکن است. ازاین‌روی، حقوق خودبسنده و بی‌نیاز از دیگر علوم انسانی و اجتماعی نیست و کارآمدی آن مستلزم شناخت ابعاد مختلف انسان و زیست اجتماعی او دارد. بر این اساس، شناخت شرایط اجتماعی و تاریخی لازمه فهم صحیح نظریه حکمرانی است. در نتیجه، حکمرانی یا وابسته به جامعه و نماینده طبقات و نهادهای اجتماعی آن محسوب می‌شود یا به پشتوانه تشکیلات دیوان‌سالاری خود، در مقابل و در رأس جامعه قرار می‌گیرد (مرادخانی، ۱۴۰۴: ۷۹). عدم شکل‌گیری اجماع یا توافق حداکثری در بین تابعان سیاسی و پیاده‌سازی قهری یک نظریه، به تنش و نزاعی دائمی بین شهروندان و درگیری بر سر تفوق قدرت سیاسی منجر می‌شود. با در نظر گرفتن این نکته به علت پویا بودن افراد انسانی، تنظیم‌گری حقوقی روابط اجتماعی نیز باید پویا باشد، ازاین‌روی، نمی‌توان با درکی تقلیل‌گرایانه از نهادهای اجتماعی و تغافل از بخش‌های مهمی از آنچه به عنوان «واقعیت» شناخته می‌شود، سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و در نتیجه «حکمرانی» کارآمدی برای جامعه داشت. بر این اساس، اگر نظام حقوقی پویش‌های اجتماعی را در نظر نداشته باشد و مستمراً خود را در معرض نقد خرد جمعی قرار ندهد، اصطکاک بین ساحت‌های اجتماعی و حقوقی رخ خواهد داد.

بر این بنیاد، نظریه حکمرانی با درک زمینه‌های اجتماعی آن فهم شده و دستاوردهای سایر علوم انسانی نیز در فهم آن به کار گرفته شود، زیرا بر این نظریه که قواعد حقوقی پدیده‌های جهان‌شمول و ابدی نیستند، بلکه زمان‌مند، مکان‌مند، برساخته و مصنوع بشرند که برای تحقق اهدافی خاص وضع شده‌اند. بر این اساس، حکمرانی و نهادهای اجتماعی دارای کنش متقابل پویا نسبت به یکدیگر هستند ولی از دیدگاه جامعه‌شناسانه، حکمرانی حقوق بشری زاییده

مطالبات اجتماعی است که به تدریج و در طی زمان و متناسب با تحول در بنیان‌ها و بنیادهای نهادها و گروه‌های اجتماعی مانند خانواده، دین، آموزش، اقتصاد و سیاست شکل می‌گیرد.

حال در هنگامه‌ای که کارکرد سنتی حکومت‌ها از محدوده برقراری نظم و امنیت عمومی از یک سو و تضمین حق‌ها و آزادی‌های بنیادین از سوی دیگر، فراتر رفته و به‌طور روزافزون، از فضاهای عمومی به بخش‌هایی از فضای خانگی و حوزه خصوصی شهروندان نیز تسری پیدا کرده است (Peters and Pierre, 2016: 84-85)، دولت نیز به‌مثابه یک کنشگر فعال، توانمند و خلاق متناسب با جهت‌گیری ارزشی خود با تحولات اجتماعی مواجهه یافته و نسبت به سیاست‌گذاری، تصویب قوانین و وضع مقررات اقدام می‌کند (مرادی برلیان، ۱۴۰۴: ۲۹۳).

بر این بنیاد، بر این نظریه که روند تحولات در نهادهای اجتماعی به شکل‌گیری گونه‌ای از فردیت، تکثر نظام‌های ارزشی، فرهنگ دموکراتیک و تقویت دموکراسی اجتماعی منجر شده است. از این روی، بر این نظریه که جهت کلی تغییرات اجتماعی به‌سوی درونی ساختن ارزش‌ها و نگرش‌های حقوق بشری مانند مدارا، بردباری، برابری، پذیرش تنوع و تکثر ارزشی، احترام متقابل، استقلال، تصمیم‌گیری از طریق گفتگو و... است. زیرا دموکراسی یک «فرآیند» بوده که از آن به‌عنوان «گذار به دموکراسی»^۱ یاد می‌شود، از این روی، امری نقطه‌ای و متبلور در یک حادثه نیست. در بخشی از این فرآیند، با دموکراتیک شدن نهادهای اجتماعی، ساختارهای حقوقی سیاسی نیز متأثر شده و اصلاح خواهند شد.

زیرا اولاً دموکراسی سیاسی، خود جزئی از یک کل والاتر و برتر به نام فرهنگ دموکراتیک است؛ ثانیاً هرچند باید تحولات در ساحت حقیقی و حقوقی را متفاوت بدانیم، اما شکاف بین آن‌ها را نمی‌توان خیلی عمیق دانست، زیرا در این صورت اصلاحات ساختاری در نهاد قدرت رخ خواهد داد. زیرا نهادها و پدیده‌های اجتماعی همواره در حال تغییر و تحول هستند و واقعیات جدید باید با فکر و تدبیر جدید تنظیم شود، حال اگر نظام حقوقی به‌مثابه یک برساخت اجتماعی، به پویای موضوع خود توجه نداشته باشد، محکوم به زوال و نابودی است.

از این روی، با توجه به تحولات نهادهای اصلی اجتماعی که از تصادم و تنازع نظم نوین اجتماعی و نظام حقوقی سیاسی حاصل شده است، بر این نظریه که جامعه در آستانه و یا حتی در بطن گذار به جامعه متکثر ارزشی است (مهدوی‌زاهد، ۱۴۰۵: ۸۳). جامعه‌ای که در برابر

پرسش‌های واحد، پاسخ‌های متفاوتی ارائه می‌کند و برای مدیریت کارآمد تعارضات حاصله از نزاع چندگانه شدن زیست‌جهان‌های اجتماعی، حتی نمی‌توان به راهکارهایی چون دموکراسی انجمنی اکتفا کرد. زیرا هرچند اختصاص سهمیه‌هایی از ساختار حقوقی سیاسی به تناسب جمعیت اقوام و ادیان و مذاهب مختلف، در مدیریت امر سیاسی در جامعه چندفرهنگی کارا است، اما در جامعه متکثر ارزشی با سنخ دیگری از تکثر مبتنی بر فردگرایی مواجهیم که درون هر جهان‌بینی، همواره قرائت‌های مختلف، طیف‌های متنوع و بعضاً متضادی شکل می‌گیرد، به گونه‌ای که اولاً اجماعی در خصوص مفهوم یک نظام فکری وجود ندارد که بتوان با تخصیص کرسی‌هایی از قدرت سیاسی، همه قائلین به آن را پوشش داد و ثانیاً باورمندان به یک نحله از یک نظام فکری، لزوماً تمایلی به کنشگری با هویت ارزشی خود در حوزه زیست اجتماعی ندارند. بر این اساس و در این هنگامه ناگزیر، پذیرش مراتبی از نظریه دولت قانونمند به مثابه اقتضای حقوقی جامعه متکثر ارزشی ممکن می‌شود.

زیرا سنگ بنای حکمرانی حقوق بشری تحول ذهنی در ارزش‌ها و نگرش‌های اعضای جامعه سیاسی و روندهای اجتماعی حاصل از تصادم و تنازع بین نظم نوین اجتماعی و نظم و نظام ایستا و البته کنشگر سیاسی حقوقی است (قاری سید فاطمی، ۱۳۹۳: ۱۸۳)، بنابراین، از آنجا که نهادهای اجتماعی ماهیت سیال و شناور داشته و در نتیجه قابلیت تغییر دارند و تحول در یک نهاد، می‌تواند سایر نهادهای اجتماعی را نیز متأثر سازد، از این‌روی، بررسی رابطه معنادار بین تحول نهادهای اجتماعی و شکل‌گیری حکمرانی کارآمد، یکی از نقاط تلاقی «حقوق عمومی و علوم سیاسی و مدیریت دولتی» و مستند میان‌رشته‌ای بودن موضوع این پژوهش است. زیرا حقوق عمومی، نظام حقوقی ناظر بر دولت است و جامعه‌شناسی حقوق عمومی عهده‌دار تبیین نظریه در خصوص تأثیر و تأثر نهادها و گروه‌های اجتماعی و شکل‌گیری نظریه دولت است، زیرا می‌توان نظریه دولت را بر پایه‌های «واقعیات تجربی» و «متغیرهای اجتماعی» استوار ساخت. هرچند که نظام حقوقی جدید نه والد واقعیات یادشده است و نه مولود آن‌ها، بلکه خود به همراه آن واقعیات در زمره اجزاء تشکیل‌دهنده یک کل بزرگ‌تر، یعنی حیات انسانی جدید قرار دارد (راسخ، ۱۳۹۵: ۵۶۸)، اما درک نظریه دولت در گروی فهم شکل‌گیری و تطور این نشئه جدید حیات انسانی است.

۳. دانشگاه هاروارد^۱

برنامه آموزشی دانشکده‌های بررسی شده در این تحقیق از الگوی یکسان و قاعده ثابتی پیروی نمی‌کند و دانشکده‌ها به صورت مستقل و متفاوت از یکدیگر عمل می‌کنند. به نظر می‌رسد هر دانشکده با توجه به سیاست‌های آموزشی و پژوهشی، امکانات، بودجه، تخصص و تجربه اعضای هیئت علمی و اساتید مدعو، موقعیت جغرافیایی، مبادلات اقتصادی ایالتی منطقه‌ای و سایر اقتضائات خاص خود، برنامه آموزشی و پژوهشی خود را طراحی می‌کند، برنامه‌ای که کاملاً متأثر از تحولات و اتفاقات روز است و متناسب با تغییرات پویای اجتماعی و مسائل مستحدثه، متحول و به‌روز شده و قانون به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به تحولات اجتماعی به کار گرفته می‌شود.

برنامه آموزشی دانشگاه‌های آمریکایی نسبت به دانشگاه‌های انگلیسی از انعطاف و تنوع بیشتری برخوردار است. دانشجویان دانشگاه‌های آمریکایی در چیش برنامه درسی خود از حق انتخاب بیشتری برخوردار هستند و دروس اجباری کمتری در برنامه آموزشی آن‌ها وجود دارد. چیش برنامه درسی و انتخاب مسیر تحصیلی و شغلی آن‌ها با راهنمایی مستقیم اساتیدشان صورت می‌گیرد. سرفصل‌های دروس الزامی دانشکده حکمرانی عبارت است از: «حقوق اساسی ایالات متحده»، «فلسفه سیاسی در عهد باستانی و قرون وسطا»، «حاکمیت قانون و نظریه طبیعی حقوق»، «اخلاق زیست‌فناوری^۲ و قانون اساسی»، «قوه مجریه و محدودیت‌های قانونی قدرت رئیس‌جمهور»، «سیاست در روسیه، بررسی تطبیقی گذارهای حقوقی در دولت‌های تشکیل یافته پسا شوروی».

از این‌رو، دانشکده کندی دانشگاه هاروارد از معروف‌ترین دانشکده‌های حکمرانی جهان است که با ساختاری مستقل به ارائه دوره‌های تحصیلی با تأکید بر نهادها و فرآیندهای سیاسی داخلی آمریکا می‌پردازد. در رویکرد هاروارد با نگرش میان‌رشته‌ای مواجه هستیم که در میانه «سیاست‌گذاری»، «حاکمیت شرکتی»، «رابطه سازمانی دولت و کسب‌وکار، تأثیر متقابل سیاست‌ها و تصمیمات شرکتی»، «علم سیاست» (نهادهای سیاسی، رسانه، تحلیل سیاسی و هنجاری سیاست‌ها)، «حقوق بشر» و «دولت پژوهی» است.

1. Harvard University

2. Biotechnology

در این دانشکده ارتباطات و همکاری حرفه‌ای و نزدیک با سایر دانشکده‌های دانشگاه، نهادهای صنفی مدنی و مراکز افکارسنجی فعال در حوزه حقوق و سیاست دارند. مراکز تحقیقاتی و پژوهشی دانشکده نیز کاملاً فعال هستند، ارتباط و تعامل قابل توجه و مداومی با دانشجویان و سایر مراکز دانشگاهی و پژوهشی دارند و در برخی موارد مکمل یا حتی بخشی از برنامه آموزشی به شمار می‌آیند. آن‌ها نشست‌ها، همایش‌ها و دوره‌های آموزشی مختلفی نیز برگزار می‌کنند. نتایج پژوهش‌ها و فعالیت‌های این مراکز به‌طور مرتب در قالب‌های متفاوتی منتشر شده و در دسترس عموم قرار می‌گیرد.

در این دانشگاه اعضای هیئت علمی و اساتید مدعو علاوه بر تخصص دانشگاهی، سابقه و تجربه عملی و کاری در حیطه تدریستان دارند و اغلب سیاستمداران و حقوق‌دانان برجسته‌ای هستند که سابقه حکمرانی دارند. به عبارت دیگر اگر قرار است درسی تدریس شود حتماً استادی با تخصص و تجربه مرتبط، آن را تدریس می‌کند، برگزاری هر درس منوط به حضور داشتن یک استاد متخصص آن درس در دانشکده است.

۴. دانشگاه پنسیلوانیا^۱

دانشگاه پنسیلوانیا با مؤسسه سیاست‌گذاری عمومی^۲ برجسته‌ترین ساختار نهادی را دارد که دوره‌های کارشناسی ارشد «مدیریت دولتی» و «حکمرانی» را در بستری از محتواهای بین‌رشته‌ای مانند «حقوق اساسی»، «قانون اساسی ایالات متحده»، «نظارت قضایی و قانون اساسی»؛ «نژاد، هویت و قانون اساسی»، «نژاد و عدالت کیفری»، «تحلیلی بر تأثیر نظام قانونی بر حقوق اقلیت‌ها در ایالات متحده» و... ارائه می‌کند. در برنامه آموزشی دانشگاه به‌طور ویژه‌ای شاهد فاصله گرفتن از تخصص‌گرایی محض و تدریس محتوای چند رشته‌ای هستیم.

نحوه ارائه محتوای آموزشی و ارزشیابی پایان نیمسال نیز متنوع است. کلاس‌ها به صورت ترکیبی از سخنرانی، نشست، مسابقات شبیه‌سازی شده، گروه‌های مطالعه و... ارائه می‌شوند. به جز موارد انگشت‌شمار که اغلب شامل دروس خیلی خاص می‌شود، تعداد بسیار کمی از کلاس‌های درسی نیازمند گذراندن پیش‌نیاز هستند. در تمامی دوره‌ها بر مشارکت در کلاس، فعالیت‌های گروهی و انجام کار عملی و تمرین‌های کلاسی تأکید می‌شود. بعضی از درس‌ها

1. Pennsylvania University (UPENN)

2. <https://www.fels.upenn.edu/>

امتحان پایان نیمسال ندارند و بعضی از امتحان‌ها قابلیت تغییر یا انعطاف دارند.

۵. دانشگاه آکسفورد^۱

در سنت دانشگاه‌های انگلیسی، موضوع مطالعات حکمرانی پاسخی به پرسش چستی کارکرد و محدوده قلمروی مداخله دولت است. پاسخ به این پرسش در قالب مباحث مرتبط با سیاست‌گذاری عمومی نمود بیرونی و تعیین خارجی پیدا می‌کند. در این نگرش، سیاست‌گذاری از ناحیه قدرت عالی واحد (حاکمیت) انجام می‌شود و موضوع حقوق سیاسی نیز، حکمرانی (اعم از کیستی حاکم و چگونگی حکومت‌داری) است (مرادخانی، ۱۴۰۴: ۳۲۷). سیاست‌گذاری عمومی در نسبت با نظریه دولت انجام می‌شود و «دولت‌پژوهی» جان و جوهر آموزش حقوق عمومی در این دانشگاه‌ها است. در نتیجه، می‌توان گفت که دولت و نظریه‌های مربوط به آن؛ محور مباحث آموزش حقوق برای دانشجویان علم سیاست و مدیریت است. از این روی، در دانشگاه آکسفورد با دانشکده حکمرانی بلاواتنیک^۲ روبه‌رو هستیم که در سال ۲۰۱۰ تأسیس شد و یکی از جدیدترین و مدرن‌ترین دانشکده‌های حکمرانی جهان است. رویکرد این دانشکده معطوف به نگاه حل مسئله و مرتفع ساختن چالش‌های عملی حکمرانی است. از این روی، در دانشکده حکمرانی آکسفورد کار گروهی بین رشته‌ها و فرهنگ‌های مختلف امری نهادمند و مرسوم است. بر این اساس، برنامه‌های تخصصی حکمرانی برگزار و پیشنهاد‌های مدیریتی به نهادهای حاکمیتی ارائه می‌شود. از این روی، در آکسفورد، حقوق و علوم سیاسی طی مسیرهای گوناگون تحصیلی تقریب شده‌اند.

برای دانشجوی مطالعات حکمرانی که درصدد مطالعاتی در حقوق و سیاست و مدیریت هستند، دروس بین‌رشته‌ای پیش‌بینی شده است: «فلسفه سیاسی و اخلاقی»، «نظریه‌های عدالت»، «حقوق و زیربنای اخلاقی دولت»، «حقوق بین‌الملل عمومی»، «روابط حقوقی میان ملل»، «سازمان‌های بین‌المللی و افراد»، «حقوق بشر اروپایی» و... در بسیاری از کلاس‌ها سخنران مهمان حضور می‌یابد. مهمانانی که دارای سوابق حرفه‌ای و دانشگاهی طراز اول هستند. در بعضی از کلاس‌ها مثل آن‌هایی که به دنبال پیش‌بینی رخدادها و چالش‌های آتی هستند یا آن‌هایی که به دنبال حل مشکلات فعلی‌اند، از مقامات برای شرکت در مباحث و یا

1. Oxford University

2. <https://www.bsg.ox.ac.uk/>

سؤال در مورد عملکرد و برنامه آن‌ها دعوت می‌شود، مقاماتی که قبلاً یا در حال حاضر در فرآیند قانون‌گذاری یا تنظیم‌گری موضوعات پیرامون حقوق و سیاست مشارکت داشته یا دارند. در بعضی از دروس نیز افرادی به‌عنوان راهنما، همراه با اساتید در کنار دانشجویان و در فرایند آموزش حضور پیدا می‌کنند.

جدول شماره ۱. جدول تحلیل تطبیقی روش‌شناسی آموزش مطالعات حکمرانی در دانشگاه‌های هاروارد و پنسیلوانیا و آکسفورد

شماره	شاخص مقایسه	دانشگاه هاروارد	دانشگاه پنسیلوانیا	دانشگاه آکسفورد	دلالت روش‌شناختی	بُعد تحلیلی
۱	جهت‌گیری نظری برنامه آموزشی	تربیت حکمرانان و سیاست‌گذاران عمومی	تربیت مدیران میانی	تربیت فن‌سالاران	حکمرانی به‌مثابه حوزه‌ای میان‌رشته‌ای و کاربردمحور صورت‌بندی می‌شود.	فلسفه آموزش حکمرانی
۲	جایگاه سازمانی	دانشکده مستقل	مؤسسه تخصصی	دانشکده مستقل	استقلال یا تمرکز نهادی، زمینه شکل‌گیری هویت علمی و توسعه آموزش میان‌رشته‌ای حکمرانی را فراهم می‌کند.	ساختار نهادی آموزش
۳	شیوه سازمان‌دهی برنامه	انعطاف‌پذیر و انتخاب‌محور	ترکیبی و مهارت‌محور	ساختاریافته و مسیرمحور	برنامه‌ها بر پایه شایستگی‌های حرفه‌ای و نیازهای واقعی حکمرانی طراحی می‌شوند، نه صرفاً مرزبندی‌های رشته‌ای.	منطق طراحی برنامه درسی
۴	ارتباط رشته‌ها	حقوق، سیاست، مدیریت و اقتصاد	حقوق، مدیریت و سیاست عمومی	حقوق، سیاست، اقتصاد و فلسفه	ادغام نظام‌مند رشته‌ها، هسته معرفتی مشترک آموزش حکمرانی را تشکیل می‌دهد.	سطح میان‌رشته‌ای بودن
۵	جهت‌گیری معرفتی	تحلیل سیاست و رهبری	تحلیل سیاست و مدیریت عمومی	حل مسئله و طراحی سیاست	تولید دانش در هر سه الگو، جهت‌گیری کاربردی و معطوف به بهبود فرایندهای حکمرانی دارد.	منطق تولید دانش
۶	نقش حقوق	ابزار تنظیم‌گری و سیاست‌گذاری	چارچوب اداره عمومی	بنیان نظری دولت و حکمرانی	حقوق عمومی نه به‌صورت دانشی منفک، بلکه در پیوند با سیاست‌گذاری، تنظیم‌گری و اداره عمومی آموزش داده می‌شود.	جایگاه حقوق عمومی

شماره	شاخص مقایسه	دانشگاه هاروارد	دانشگاه پنسیلوانیا	دانشگاه آکسفورد	دلالت روش شناختی	بعد تحلیلی
۷	شیوه یاددهی-یادگیری	مطالعه موردی، سمینار و کارگاه	پروژه، شبیه‌سازی و کار گروهی	آموزش مسئله‌محور و کارگاه سیاست‌گذاری	یادگیری فعال، مشارکتی و موقعیت‌محور جایگزین انتقال یک‌سویه و سخنرانی‌محور دانش شده است.	رویکرد آموزشی غالب
۸	پیوند مسائل واقعی با	بالا	بسیار بالا	بسیار بالا	مسائل واقعی دولت و جامعه، مبنای انتخاب محتوا، تمرین و فعالیت‌های آموزشی قرار می‌گیرند.	سطح مسئله‌محوری
۹	بهره‌گیری از داده‌ها و شواهد	تحلیل داده و مطالعات موردی	داده‌های اجرایی و تحلیل تجربی	ارزیابی سیاست و تحلیل تجربی	اعتبار آموزش به استفاده از داده‌ها، ارزیابی سیاست‌ها، مطالعات موردی و شواهد تجربی وابسته است.	انکا به شواهد تجربی
۱۰	تعامل با نهادهای اجرایی	بسیار قوی	بسیار قوی	بسیار قوی	تعامل نهادمند دانشگاه با دستگاه‌های اجرایی، بخشی از سازوکار یادگیری و انتقال تجربه حکمرانی است.	ارتباط با نظام حکمرانی
۱۱	یکپارچگی آموزش و پژوهش	مراکز پژوهشی مکمل آموزش	پژوهش کاربردی در خدمت آموزش	پژوهش سیاست‌گذاری در خدمت آموزش	آموزش و پژوهش در قالب چرخه‌ای یکپارچه برای تحلیل و حل مسائل حکمرانی عمل می‌کنند.	پیوند آموزش و پژوهش
۱۲	شیوه سنجش یادگیری	گزارش سیاستی، مقاله و پروژه	پروژه، مشارکت و تحلیل موردی	تحلیل مسئله و گزارش سیاستی	ارزشیابی بر سنجش شایستگی‌های تحلیلی، حرفه‌ای و حل مسئله متمرکز است، نه بازتولید حافظه‌محور مطالب.	منطق ارزشیابی
۱۳	پیامد آموزشی مورد انتظار	رهبری و تصمیم‌سازی عمومی	تحلیل سیاست و مدیریت اجرایی	طراحی سیاست و نوآوری حکمرانی	تفاوت اصلی برنامه‌ها در نوع و وزن شایستگی‌های حرفه‌ای است، نه در مبانی روش‌شناختی آموزش حکمرانی.	شایستگی دانش‌آموختگان
۱۴	الگوی مسلط آموزش	میان‌رشته‌ای، مسئله‌محور و شواهدمحور	میان‌رشته‌ای، مسئله‌محور و شواهدمحور	میان‌رشته‌ای، مسئله‌محور و شواهدمحور	میان‌رشته‌ای بودن، مسئله‌محوری و شواهدمحوری، سه رکن مشترک و استقرایی الگوی آموزش حکمرانی در هر سه دانشگاه‌اند.	جهت‌گیری روش‌شناختی نهایی

۶. دانشگاه‌های ایرانی

در نظام آموزش عالی ایران مطالعات حوزه حکمرانی در چند ساختار متنوع دنبال می‌شود. چنان‌که دانشکده حکمرانی دانشگاه تهران^۱ با الگوبرداری از دانشکده حکمرانی دانشگاه هاروارد طراحی شده و دارای گروه‌های آموزشی و مقاطع تحصیلات تکمیلی «حکمرانی آب»، «حکمرانی آموزش»، «حکمرانی اقتصادی»، «حکمرانی انرژی»، «حکمرانی جمعیت و خانواده»، «حکمرانی علم، فناوری و نوآوری»، «حکمرانی محیط‌زیست»، «حکمرانی کشاورزی و منابع طبیعی»، «حکمرانی علوم زیستی و سلامت» و «آینده‌پژوهی» است.

دانشکده حکمرانی دانشگاه شاهد^۲ نیز الگوی دیگری را تعقیب نموده و متشکل از پنج گروه آموزشی «علوم اجتماعی»، «علوم سیاسی و مطالعات انقلاب اسلامی»، «علوم تربیتی»، «مدیریت صنعتی و کارآفرینی» و «مدیریت بازرگانی و دولتی» است.

اندیشکده حکمرانی دانشگاه صنعتی شریف در قالب یک «مؤسسه پژوهشی» وابسته به دانشگاه و بدون جذب دانشجو، با گروه‌های پژوهشی «سیاست‌گذاری اقتصادی»، «باشگاه تنظیم‌گری»، «نظام حکمرانی»، «ظرفیت بخش عمومی»، «مرکز مطالعات پارلمان» و «بین‌الملل» فعالیت می‌کند. رویکرد این مرکز با غلبه نگرش‌های مهندسی بر دیدگاه‌های اجتماعی سیاسی و اغلب فن‌سالارانه است.

مدرسه حکمرانی شهید بهشتی دانشگاه دفاع ملی^۳ که دانش‌پذیران آن از مدیران ارشد نظامی و امنیتی هستند، نمونه دیگری از مطالعات این حوزه را با رویکرد امنیتی دفاعی پیگیری و دوره‌های تخصصی دکتری و کارشناس ارشد حکمرانی را برگزار می‌کند. مزیت نسبی این مدرسه ارتباط آن با بدنه اجرایی حاکمیت است، اما به سبب جهت‌گیری‌های امنیتی از شفافیت آکادمیک کمتری برخوردار است.

بر این اساس، آموزش مطالعات حکمرانی در دانشگاه‌های ایران از الگوی واحدی تبعیت نکرده و برنامه‌ریزی درسی و تحصیلی آن با گستره‌ای از عناوین متعدد و متشتت روبه‌رو است. حال آن‌جا که در سال‌های گذشته فاصله گرفتن از تخصص‌گرایی افراطی و گرایش به مطالعات میان‌رشته‌ای به یکی از

1. www.governance.ut.ac.ir

2. www.gov.shahed.ac.ir/about-the-faculty/about

3. www.governanceschool.ir/fa

روندهای علمی تبدیل شده، مطالعات حوزه حکمرانی از اساس دستخوش تغییرات فراوانی قرار گرفته و متناسب با این تغییر و تحولات، آموزش مطالعات میان‌رشته‌ای نیز از حیث روزآمدی و کارآمدی متحول شده است. بر این اساس ساختار و کارکرد دانشکده‌ها و پژوهشکده‌های مطالعات میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های سطح یک جهان امری مورد واکاوی قرار گرفت.

دانشگاه‌های انتخاب شده برای انجام این مطالعه، از دانشگاه‌های حاضر در آیوی لیگ،^۱ دانشگاه سطح یکِ هاروارد و پنسیلوانیا و از دانشگاه‌های انگلستان، آکسفورد انتخاب شدند که در نظام رتبه‌بندی شانگهای^۲ که ملاک رتبه‌بندی دانشگاه‌ها در این پژوهش است، دانشگاه‌های انتخاب شده در جایگاه یک تا بیست قرار گرفته‌اند. به غیر از ملاک رتبه‌بندی برای انتخاب این دانشگاه‌ها، ملاک دیگر انتخاب آن‌ها برای مطالعه، وجاهت بسیار بالای این دانشگاه‌ها در نظر عموم است که ناشی از سیاست‌های بسیار سخت‌گیرانه آن‌ها نسبت به دیگر دانشگاه‌ها در پذیرش و تربیت دانشجو است به‌طوری‌که رهبران اصلی و سرآمد دنیای حقوق، مدیریت و سیاست در جهان را عمدتاً فارغ‌التحصیلان این دانشگاه‌ها تشکیل می‌دهند. از طرفی دیگر هزینه‌های بسیار زیاد تحصیل در این دانشگاه‌ها موجب می‌شود تا آن‌ها سرمایه‌گذاری بیشتر و تخصصی‌تری در حوزه آموزش و پژوهش رشته‌های نوپدید انجام دهند اما تطبیق این متغیرها با نمونه‌های ایرانی، ضرورت اصلاح «ساختار» و «فرآیندها» ی ناظر بر فعالیت این مراکز علمی را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

«مطالعات حکمرانی» محلّ تلاقی سه حوزه «حقوق عمومی»، «علم سیاست» و «مدیریت» است. این مطالعات یک ضرورت و ناشی از پیچیدگی و چندوجهی بودنِ واقعیت‌های اجتماعی است. از این‌روی، آموزش حقوق برای دانشجویان علوم سیاسی و مدیریت موضوعیت یافته و این مهم، مستلزم خروج از حصارهای رشته‌ای و انجام مطالعات میان‌رشته‌ای است. زیرا در اثر تأثیر و تأثر متقابل حقوق و عوامل فراحقوقی، این نهاد، موضوع تأملات و بازاندیشی‌های مداوم و مستمر قرار گرفته است، به گونه‌ای که امروزه می‌توان از درهم‌تنیدگی مرزهای حقوق و سیاست و ضرورت مطالعات حکمرانی سخن گفت.

1. Ivy League

2. Shanghai Ranking

از این روی، به نظر می‌رسد که یکی از مهم‌ترین علل نابسامانی نظام حقوقی فعلی ایران نیز این است که رابطه رشته حقوق با رشته‌های زیربنایی که باید حقوق را تغذیه کند، مانند جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مدیریت و... منقطع و بُریده شده و با ابتدای سیاست‌های کلان بر گزاره‌های غیرقابل سنجش و آزمون‌ناپذیر، ضرب‌آهنگ حرکت جامعه و حکمرانی ناکوک شده و موسیقی فالش می‌نوازد. چنانچه امروز جامعه ما با پدیده «ناهم‌ترازی» بین تغییرات اجتماعی و ساختار و کارکرد نهادهای سیاسی حقوقی مواجه است. سرعت تحولات اجتماعی از سرعت فهم حکمرانی بیشتر است و در این هنگامه، نظام حکمرانی فقط با جامعه خودش تخاطب می‌کند و بخشی از جامعه را نامرئی تلقی می‌کند حال آنکه در حوزه اجتماعی، امر خوب یا «خیر همگانی» در خلأ و انتزاع، ارزیابی نمی‌شود، بلکه در نسبت با واقعیات عینی سنجش‌پذیر، اعتبار پیدا می‌کند.

بر این بنیاد، بررسی تطبیقی نحوه و چگونگی آموزش مطالعات حکمرانی در دانشگاه‌های آبی‌لیگ و آکسبریج نشان می‌دهد که محتوای این آموزش باید خصلت «بومی جهانی» داشته باشد، زیرا نظام تدبیر و حکمرانی از یک سو ریشه در «سنت»ها دارد تا پایه‌های قوام و استواری جامعه را در سیر درازآهنگ تحولات بشری، حفظ کند و از سوی دیگر، هم‌آهنگ با «تغییرات اجتماعی» است تا جنبه واگرایی و تضاد با روندهای عمومی پیدا نکند، زیرا راه‌حل واحد برای کل جهان وجود ندارد و هر اتمسفری می‌تواند مسیر متفاوتی را طی کند که متأثر از فهمی زمینه‌مند از شرایط محلی باشد. نظریه «زمینه‌بنیاد» ظهور یافته از شواهد جامعه و بر مبنای روش استنتاج از جزئیات و رسیدن به کلیات است. بر این اساس، حفظ تعادل در میانه «سنت» و «تجدد» و انعکاس میراث تاریخی پیشینیان از یک طرف و بازتاب تحولات جمعی جامعه، از طرف دیگر، به راه رفتن بر لبه تیغ می‌ماند که بایستی با حزم و احتیاط انجام شود. بر این اساس، روش‌شناسی مطالعات حکمرانی مبتنی بر فهم میان‌رشته‌ای از مفاهیم و نظریه‌های رشته‌های مدیریت، اقتصاد، حقوق، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و فلسفه است.

ضعف اصلی نظام آموزشی مطالعات حکمرانی (حقوق عمومی و علوم سیاسی و مدیریت دولتی) در ایران، انزوای روش‌شناختی و تأکید بیش‌ازحد بر رویکردهای مدعی بومی‌سازی علوم انسانی و غفلت از روش‌شناسی‌های جهانی است. همچنین ضعف در مطالعات تجربی مبتنی بر شواهد علمی و عملی و

داده‌های آماری، از دیگر موارد مستلزم توجه و ترمیم است. مسئله دیگر ضعف در ارتباط با بدنه حکمرانی واقعی کشور و شکل‌گیری مطالعات نظری محض که کمتر نسبتی با امکانات و محدودیت‌های نظام حکمرانی دارند، از دیگر چالش‌های این حوزه است. بر این بنیاد، الگوی مطلوب آموزش حکمرانی بر سه اصل استوار است:

۱. رویکرد میان‌رشته‌ای: در این خوانش، سیاست‌گذاری به مثابه محصول رویکرد اجتماعی است که باید با «تنظیم‌گری» درصدد تعادل‌بخشی به نیروهای متضاد اجتماعی باشد. بر این بنیاد، ابتدای حکمرانی بر «واقعیت» و تکیه آن بر داده‌های تجربی است. این روش‌شناسی متأثر از سنتی است که می‌کوشد بین ثنویتِ امر «انضمامی» و «انتزاعی» تعادل برقرار سازد. زیرا رویکرد «اجتماعی» به «حکمرانی» هنگامی رُخ می‌دهد که رابطه متقابل و تأثیر و تأثر حقوق و نهادها و گروه‌های اجتماعی را نشان دهیم و از خشکی و عبوسی و مقاومتِ قواعد حقوقی در برابر پویایی، سیالیت و شناور بودنِ قواعد اجتماعی بکاهیم و این دو در هاضمه جمعی جامعه به تعادل رسند. در نگرش اتخاذی، رویارویی مستقیم و بدون واسطه با مسائل عینی جامعه می‌شود، از این‌روی، از بطن چنین دیدگاهی، مفهوم «حقوق زنده» زاییده می‌شود که در آن تحول در یک نهاد می‌تواند سایر نهادهای اجتماعی را نیز متأثر سازد. در نتیجه «امر تامّ اجتماعی» شکل می‌گیرد که در آن هر پدیده از جمله هنجارها، ساختارها و فرآیندهای حکمرانی را باید در نسبت با دیگر پدیده‌های اجتماعی سنجید.
۲. رویکرد هم‌مسئله‌گی: رویکرد «تاریخی» با گسستِ نظریه از زمینه اجتماعی و بدون ورود به بررسی گزاره‌های عینی جامعه، ادعای جهان‌شمولی و دائمی بودن دارد. در این چارچوب، نظریه‌ها به مثابه قواعد عام «فرا زمان» و «فرا مکان» و مبتنی بر اصالتِ تاریخ و چرخه تکرار هستند. از این‌روی، به ادبیاتی شبه‌فلسفی دچار شده و «نظریه برای نظریه» و نه لزوماً توصیف و تحلیل یک پدیده اجتماعی در قلمروی سرزمینی معین می‌شود. اما در رویکرد مسئله‌محور، نظریه‌ها محیط‌مند، تاریخ‌مند و ناظر بر تبیین مسائل مشخصی هستند. مطالعه نظریه‌ها برای شناختِ همان نظریه‌ها نیست، نظریه برای شناختِ جامعه واجد اهمیت و درخور تأمل می‌شود. بر این بنیاد، نظریه از واقعیت‌های زمان‌مند و مکان‌مند اجتماعی، انتزاع می‌شود، در نتیجه، در چارچوب «زمان» و

«جغرافیا» قابلیت فهم، تبیین و پیش‌بینی‌پذیر ساختن روندها و رویدادها را می‌دهد. در این نگرش، نظریه «زمینه‌بنیاد» و ظهور یافته از شواهد جامعه است که در بستری اجتماعی و برخاسته از یک یا چند مسئله شکل گرفته است. از این روی، نظریه از زمینه اجتماعی شکل دهنده منفصل نیست، در پیوند با مسائل زندگی روزمره و «تجارب زیسته» شکل گرفته و با تأکید بر ضرورت توجه به واقعیات و انتزاع نظریه از روزمره‌های زندگی، معنا می‌یابد. این مهم مستلزم ورزیدگی در کاربست نظریه‌ها از یک سو و درک ذهنی از امور عینی و نظام‌مند ساختن آن انتزاعیات، از سوی دیگر است که این درک انتزاعی از امور انضمامی، در گروی «مشاهده» فعال و ذهن جوال و خلاق است.

۳. رویکرد تجربی و مبتنی بر شواهد: تکیه بر آمار و اطلاعات تجربی که آزمون‌پذیر هستند و قابلیت راستی‌آزمایی و صحت‌سنجی دارند، از ویژگی‌های این روش‌شناسی است که با روش‌های تجربی و با مبنا قرار دادن اعداد و ارقام آماری در فهم نحوه مواجهه با یک پدیده اجتماعی کاربرد دارد. «مطالعات حکمرانی» بر پایه فهم روشمند «واقعیت» استوار شده و به «چگونگی» جامعه‌پذیری قانون و کارآمدی حکمرانی جواب می‌دهد. بنابراین، بنیادهای این روش‌شناسی بر داده‌های متغیر تجربی بنا و بر پایه اصول فکری مکتب واقع‌گرایی استوار شده است. گزاره‌های علمی، «آزمون‌پذیر» و «پیش‌بینی‌پذیر» و «تعمیم‌پذیر» هستند. از این روی حکمرانی ایرانی نیز باید با توجه به واقعیت‌های اجتماعی جامعه ایران سامان پیدا کند، نه آنکه با نظریه زدگی، نظریه‌ها عمدتاً به عنوان ایده‌های ابدی و فرازمان و فرامکان، جهان‌شمول و همه‌وطن تلقی شوند، نظریه‌هایی منقطع از زمینه‌های اجتماعی شکل دهنده که در توضیح جامعه خود کارکردی ندارند و گویی نظریه برای نظریه و نه برای فهم جامعه مورد مطالعه است. زیرا نظریه چیزی جز فهم نظام‌مند و انتزاعی از واقعیت و تجارب زیسته نیست و این فهم لاجرم باید از تصادم با واقعیت حاصل شود.

منابع

- بشیریه، حسین (۱۳۹۶). **آموزش دانش حقوق اساسی**. چاپ دوم. تهران: نشر نی.
- تنگستانی، محمدقاسم (۱۳۹۹). «نسبت حقوق و سیاست»، **پژوهش حقوق عمومی**، شماره ۶۷.
- جعفری تبار، حسن (۱۳۹۵). **دیو در شیشه؛ در فلسفه رویه قضایی**. تهران: حق گزاران.
- راسخ، محمد (۱۳۸۵). «ویژگی های ذاتی و عرضی قانون». **مجلس و راهبرد**، شماره ۵۱.
- راسخ، محمد (۱۳۹۵). «**فقه و حقوق: کدام فقه؟**». در **مجموعه مقالات حقوق؛ جاذبه بقای اجتماع**. چاپ اول. تهران سمت.
- شهابی، مهدی (۱۳۹۰). «فرآیند اجتماعی شدن حقوق و تأثیر آن بر نظام حقوقی». **فصلنامه حقوق**، دوره ۴۱، شماره ۱.
- علیزاده، عبدالرضا (۱۳۸۷). «تحلیلی جامعه‌شناختی از معرفت‌های حقوقی». **مجله روش‌شناسی علوم انسانی**، شماره ۵۶.
- قاری سیدفاطمی، سید محمد (۱۳۹۳). **حقوق بشر در جهان معاصر، درآمدی بر مباحث نظری: مفاهیم، مبانی، قلمرو و منابع**. چاپ چهارم. تهران: شهر دانش.
- ملک محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۹). «قانون به مثابه امر سیاسی». **فصلنامه مطالعات حقوق عمومی**، دوره ۵۰، شماره ۱.
- مرادخانی، فردین (۱۴۰۴). «مفهوم شبه قانون اساسی (مطالعه تطبیقی)». **حقوق عمومی تطبیقی**، دوره ۲، شماره ۳.
- مرادخانی، فردین (۱۴۰۴). «تاب‌آوری قانون اساسی». **تحقیق و توسعه در حقوق عمومی**، دوره ۲، شماره ۴.
- مرادی برلیان، مهدی (۱۴۰۴). «امر حقوقی به مثابه امری تفسیری: خوانش نظریه حقوقی «رونالد دورکین» در پرتو انگاره‌های کانت». **پژوهش حقوق عمومی**، دوره ۲۷، شماره ۸۸.
- مهدوی‌زاهد، مهدی (۱۴۰۵). **درآمدی بر جامعه‌شناسی حقوق، تأملی بر دیالکتیک «ارزش» و «واقعیت» در جامعه متکثر ایران معاصر**. چاپ دوم. تهران: نگاه بینه.

References

- Blavatnik School of Government. (n.d.). Home. University of Oxford .
- Feldman, D. (Ed.). (2013). Law in politics, politics in law. Hart Publishing.
- Fels Institute of Government. (n.d.). Preparing the next generation of public and nonprofit leaders. University of Pennsylvania .

- Governance School of National Defense University. (n.d.). Governance School of National Defense University.
- Harvard Kennedy School. (n.d.). Home. Harvard University .
- Kaufmann, D., & Kraay, A. (2024). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and 2024 update. World Bank.
- Myneni, S. R. (2018). Political science for law students. Allahabad Law Agency.
- Peters, B. G., & Pierre, J. (2016). Comparative governance. Cambridge University Press.
- Shahed University. (n.d.). Shahed University .
- Shanghai Ranking. (n.d.). Academic Ranking of World Universities .
- University of Tehran Governance Faculty. (n.d.). University of Tehran Governance Faculty .
- Zamboni, M. (2008). Law and politics: A dilemma for contemporary legal theory. Springer. In Persian
- Alizadeh, A. (2008). A sociological analysis of legal knowledge. Methodology of the Social Sciences and Humanities, (56). [In Persian]
- Bashiriyeh, H. (2017). Teaching constitutional law (2nd ed.). Ney Publishing. [In Persian]
- Jafari-Tabar, H. (2016). The demon in the bottle: On the philosophy of judicial precedent. Haghgozaran Publishing. [In Persian]
- Mahdavi-Zahed, M. (2026). An introduction to the sociology of law: Reflections on the dialectic of “value” and “reality” in contemporary pluralistic Iranian society (2nd ed.). Negah-e Bineh Publishing. [In Persian]
- Malek-Mohammadi, H. R. (2020). Law as a political phenomenon. Public Law Studies Quarterly, 50(1). [In Persian]
- Moradkhani, F. (2025a). Constitutional resilience. Research and Development in Public Law, 2(4). [In Persian]
- Moradkhani, F. (2025b). The concept of the quasi-constitution: A comparative study. Comparative Public Law, 2(3). [In Persian]
- Moradi Berlian, M. (2025). The legal as an interpretive phenomenon: A reading of Ronald Dworkin’s legal theory in light of Kantian ideas. Public Law Research, 27(88). [In Persian]
- Qari Seyed Fatemi, S. M. (2014). Human rights in the contemporary world: An introduction to theoretical debates-Concepts, foundations, scope, and sources (4th ed.). Shahr-e Danesh Publishing. [In Persian]
- Rasekh, M. (2006). Essential and contingent characteristics of law. Parliament and Strategy, (51). [In Persian]
- Rasekh, M. (2016). Fiqh and law: Which fiqh? In Law: The essence of society’s survival (1st ed.). SAMT. [In Persian]
- Shahabi, M. (2011). The process of the socialization of law and its impact on the legal system. Law Quarterly, 41(1). [In Persian]
- Tangestani, M. Q. (2020). The relationship between law and politics. Public Law Research, (67). [In Persian]